

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Πιστεύω πως θα βοηθούσε αν είχα κάτι να διαβάσω τότε που το επεξεργαζόμουν και με χαρά προσφέρω τη μαρτυρία μου για άλλες έχουσες μητέρα, που δεν θέλουν να τη δουν να γεμίζει».

Μυρσίνη, 43 ετών

«Σας ευχαριστούμε που μας δίνετε τη δυνατότητα να ακουστεί η δική μας εμπειρία σε μια κοινωνία που αποσιωπά επανειλημμένα τη γυναικεία φωνή και περιθωριοποιεί τον γυναικείο λόγο, πολύ περισσότερο όταν αυτός προέρχεται από γυναίκες που δεν ακολουθούν τα πατριαρχικά στερεότυπα».

Αδριάνα, 35 ετών

ΓΙΑΤΙ ΕΓΡΑΨΑ ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΓΙΑΤΙ ΕΝΑΣ ΑΝΤΡΑΣ καταπιάνεται με το θέμα της μητρότητας και αποφασίζει να γράψει ένα βιβλίο για το κατά πόσο η μητρότητα είναι ελεύθερη επιλογή μιας γυναίκας ή κάτι που επιβάλλεται στις γυναίκες από την κοινωνία; Με ποιο δικαίωμα αποφάσισα να γράψω ένα βιβλίο που αφορά το γυναικείο βίωμα; Μήπως ιδιοποιούμαι τη γυναικεία φωνή; Θεωρώ ότι χρειάζεται να δώσω ορισμένες εξηγήσεις.

Ασχολούμαι με το θέμα της μη μητρότητας ψυχοθεραπευτικά από το φθινόπωρο του 2012, όταν οργάνωσα ένα βιωματικό εργαστήριο με τίτλο «(Μη) μητρότητα: επιλογή ή επιβολή». Στο εργαστήριο συμμετείχαν 16 γυναίκες, ενώ σε αυτό που ακολούθησε λίγες βδομάδες αργότερα συμμετείχαν άλλες 13 γυναίκες. Από αυτά τα δύο εργαστήρια ξεπήδησε μια ομάδα γυναικών, στην οποία δουλέψαμε τα πολυάριθμα και πολυσύνθετα θέματα που αφορούν το θέμα της μη μητρότητας, την αβεβαιότητα του «θέλω/δεν θέλω» και το άγχος της επιλογής. Επανάλαβα το ίδιο βιωματικό εργαστήριο το 2019 με συμμετοχή 17 γυναικών.

Είχα πολλούς σοβαρούς λόγους που οργάνωσα αυτά τα εργαστήρια: πολλές γυναίκες που γνώριζα σε φιλικό επίπεδο αλλά και θεραπευόμενες μου μιλούσαν συχνά για τη δική τους εσωτερική αμφιβολία ως προς το αν θέλουν να γίνουν μητέρες αλλά και την αγωνία τους μην το μετανιώσουν αν δεν γίνουν. Εξίσου συχνά, αναφέρονταν στις πιέσεις που δέχονταν από το περιβάλλον τους να κάνουν επιτέλους ένα παιδάκι. Οι εξωτερικές πιέσεις από τη μία πλευρά και η εσωτερική αμφιβολία από την άλλη δημιουργούσαν ένα άσχημο μείγμα, που βασάνιζε πολλές γυναίκες, καθώς τους φόρτωνε ένα μόνιμο άγχος και αυτοαμφισβήτηση: Τι να κάνω; Πώς να ζήσω τη ζωή μου;

Αυτή η κοινωνική πίεση για μια συμβατική πορεία και η εσωτερική αγωνία για το ποια ζωή θέλουν/πρέπει να επιλέξουν καθρεφτιζόνταν έντονα και στη δική μου προσωπική ιστορία. Ταυτιζόμουν, όχι με τον ίδιο αλλά με έναν παράλληλο τρόπο: Και εγώ ως γκέι άντρας είχα δεχτεί πολλές πιέσεις να ακολουθήσω τον «φυσιολογικό» δρόμο της ετεροφυλοφιλίας – τη μοναδική σωστή πορεία ζωής. Ταυτόχρονα, μέσα μου βασανιζόμουν από την αγωνία μήπως κάνω τη λάθος επιλογή και το μετανιώσω στο μέλλον. Ο ένας δρόμος μού παρουσιαζόταν ως ο μοναδικός σωστός, αυτός που ακολουθούν όλοι οι «φυσιολογικοί» άνθρωποι· ο άλλος, αυτός της ομοφυλοφιλίας, σαν ένας βέβαιος κατήφορος προς την καταστροφή, τις αρρώστιες, τη μοναξιά και το κοινωνικό περιθώριο. Τόσο οι γυναίκες που δεν θέλουν να γίνουν μητέρες όσο και οι γκέι άντρες και οι λεσβίες δεχόμαστε πολύ παρόμοιες φοβέρες και κοινωνική απαξίωση· οι γκέι προειδοποιούμαστε ρητά αλλά και υπόρρητα ότι έτσι και «διαλέξουμε» την ομοφυλοφιλία, θα καταδικαστούμε σε μια ζωή αναπόφευκτης μοναξιάς και δυστυχίας, χωρίς τις χαρές μιας οικογένειας, χωρίς έναν άνθρωπο να μας φροντίζει και να μας αγαπάει, αποσυνάγωγοι, κοινωνικά δαχτυλοδειχτούμενοι, στο περιθώριο... Θα το μετανιώσουμε και θα 'ναι αργά, μας φοβερίζουν. Θα φάμε το κεφάλι μας. Μην πετάξεις τη ζωή σου στα σκουπίδια, μας νουθετούν. Για το καλό μας...

Παρομοίως, οι γυναίκες που τολμούν να ψελλίσουν ότι δεν θέλουν να γίνουν μητέρες, δέχονται παρόμοιες φοβέρες και απαισιόδοξους κασσανδρισμούς: αν δεν γίνουν μανούλες τώρα που μπορούν, είναι σίγουρο ότι αργότερα θα το μετανιώσουν πικρά, μόνο που θα είναι πια πολύ αργά· κανείς δεν θα τις θέλει μόλις περάσει η μογιά τους· θα στερηθούν όλες τις χαρές της μητρότητας· δεν θα εκπληρωθούν ως γυναίκες· δεν θα έχουν έναν άνθρωπο να τις αγαπάει και να τις φροντίζει όταν γεράσουν· θα καταλήξουν στριφνές γεροντοκόρες με πολλές γάτες, απόκληρες, κοινωνικά δαχτυλοδειχτούμενες, στο περιθώριο, δυστυχισμένες και αβάσταχτα μόνες. Θα το μετανιώσουν και θα 'ναι αργά, τις φοβερίζουν. Μην πετάξεις τη ζωή σου στα σκουπίδια, τις νουθετούν. Για το καλό τους...

Επίσης, ένα άλλο όπλο που χρησιμοποιείται εναντίον τόσο των γκέι όσο και των γυναικών είναι ο προσβλητικός ισχυρισμός ότι «κάνουμε λάθος,

δεν ξέρουμε πραγματικά τι θέλουμε». Έτσι λοιπόν, αυτοί που «ξέρουν καλύτερα» μας συμβουλεύουν ποιον δρόμο να ακολουθήσουμε: «*Νομίζεις ότι δεν θέλεις παιδιά/είσαι γκέι*». «Αυτό που νιώθεις μέσα σου είναι λάθος, άκου εμάς, ξέρουμε καλύτερα από σένα τι χρειάζεσαι». Αυτή η ακύρωση του πραγματικού μας βιώματος μας κάνει να αμφισβητούμε τη δική μας φωνή και να μην εμπιστευόμαστε την πραγματική μας επιθυμία – συχνά, όχι μόνο να μην την εμπιστευόμαστε αλλά ούτε καν να είμαστε σε θέση να την εντοπίσουμε και να την αποκρυσταλλώσουμε.

Οι λόγοι που αποφάσισα να γράψω αυτό το βιβλίο παραμένουν οι ίδιοι με αυτούς που με κινητοποίησαν το 2012 να οργανώσω πρώτη φορά στην Ελλάδα ένα εργαστήριο για τη μη μητρότητα: Από τη στιγμή που η μητρότητα παρουσιάζεται ως αναπόδραστο βιολογικό πεπρωμένο όλων των γυναικών και ως η μοναδική «φυσιολογική» πορεία μιας γυναίκας, κάθε γυναίκα που σκέφτεται να μη γίνει μητέρα αντιμετωπίζει έναν ασταμάτητο, ύπουλο πόλεμο από τον περίγυρό της και ολόκληρη την κοινωνία με στόχο να συμμορφωθεί στο επικρατές κοινωνικό πρότυπο και να εκπληρώσει τη «φύση» της. Οι πιέσεις που δέχεται ξεκινούν από τόσο νωρίς και είναι τόσο γενικευμένες, που πολλές γυναίκες αδυνατούν ή δυσκολεύονται να ανιχνεύσουν τη δική τους επιθυμία και να ξεκαθαρίσουν αν πράγματι θέλουν ή δεν θέλουν να κάνουν παιδί. Κάθε γυναίκα που τολμά να αρθρώσει έστω και έναν δειλό ενδοιασμό ως προς το αν θέλει να γίνει μητέρα ή όχι, υποτιμάται και το βίωμά της ακυρώνεται με συνοπτικές διαδικασίες. Είναι σχεδόν απαρέγκλιτος κανόνας και στην Ελλάδα και στο εξωτερικό ότι μόλις πει μια γυναίκα ότι δεν θέλει παιδιά, θα της αντιγυρίσουν ότι «θ' αλλάξει γνώμη». Οι γυναίκες χωρίς παιδιά βομβαρδίζονται από μια ατελείωτη ομοβροντία νουθεσιών, συμβουλών και πιέσεων, ακόμα και από τελείως αγνώστους, ως προς την ορθή χρήση της μήτρας τους. Οι γυναίκες που έχουν κάνει παιδί και τολμούν να εκφράσουν αμφιθυμία για τη μητρότητα, πόσο μάλλον να δηλώσουν ότι μετάνιωσαν που έκαναν παιδί, αντιμετωπίζονται με μένος ως τέρατα της φύσης.

Με τα εργαστήρια, τα άρθρα και τις ομάδες μου, όπως και με αυτό το βιβλίο, θέλω να δώσω φωνή σε αυτές τις φωνές γυναικών που όχι μόνο δεν ακούγονται, αλλά φιμώνονται και υποτιμούνται ως προβληματικές, άρρωστες ή ανύπαρκτες. Γνωρίζω από πρώτο χέρι πώς είναι να φιμώνεται η φωνή σου. Ως γκέι άντρας που δεν πληρώ τα παραδοσιακά κριτήρια για το πώς πρέπει να είναι ένας άντρας, χρειάστηκε να παλέψω για να βρω τη δική μου φωνή και να χαράξω μια ζωή απαλλαγμένη από τις αρνητικές στερεοτυπικές αντιλήψεις που είχε πλάσει η κοινωνία για εμένα και τους άλλους σαν εμένα. Δεν είναι καθόλου εύκολο να αποτινάξουμε τις ιδέες με τις οποίες έχουμε γαλουχηθεί για το πώς πρέπει να ζήσουμε τη ζωή μας, ώστε τελικά να βρούμε τη δική μας αλήθεια. Είναι ωστόσο εφικτό.

Τέλος, ένας ακόμα λόγος που θεωρώ ότι δικαιούμαι να καταπιαστώ με το θέμα της μη μητρότητας είναι ότι η κυριαρχική αντίληψη περί μητρότητας απορρέει από τη γενικότερη πατριαρχική καθεστηκυία τάξη, που καθορίζει το πώς πρέπει να ζουν οι γυναίκες. Αυτή η ίδια πατριαρχία υποβιβάζει και ακυρώνει τις ζωές των ΛΟΑΤ+ ατόμων, καθώς η ομοφοβία στη βάση της πηγάζει από τον σεξισμό – δηλαδή την υποτίμηση των γυναικών και κάθε τι θηλυκού. Ως θηλυπρεπής άντρας, δηλαδή ως ελαττωματικός, λειψός άντρας, μου πήρε δεκαετίες μέχρι να καθαρίσω τη λέξη και την έννοια «άντρας» από τη βία που είχε φορτωθεί στη ζωή μου από τότε που με θυμάμαι· ακόμη και σήμερα μου φαίνεται αλλόκοτο να υιοθετώ με άνεση τον αυτοπροσδιορισμό «άντρας», διότι παραμένει μια ταυτότητα ξένη, ένας ρόλος που έμαθα να φοράω αλλά δεν ήταν και δεν είναι δικός μου. Νιώθω αδερφές μου τις γυναίκες που βάλονται καθημερινά με χιλιάδες μικρούς και μεγάλους τρόπους από την πατριαρχία. Ταυτόχρονα, οφείλω να τονίσω ότι ακόμα και ως ελαττωματικός όχι τελείως cis γκέι άντρας απολαμβάνω απείρως περισσότερα προνόμια από εκείνες – οι έμφυλες ανισότητες εξακολουθούν να ισχύουν, απλώς στην εποχή μας είναι πιο συγκαλυμμένες.

Και η πατρότητα;

Προφανώς, η κοινωνική πίεση να συμμορφωθούμε με τον στερεοτυπικό «σωστό» και «φυσιολογικό» τρόπο ζωής δεν αφορά μόνο τους γκέι ή τις γυναίκες, αλλά όλους τους ανθρώπους. Ωστόσο, όσο χαμηλότερα βρισκεσαι στην κοινωνική ιεράρχηση εξουσίας τόσο πιο δύσκολο είναι να αντιταχθείς στις κοινωνικές πιέσεις για συμμόρφωση.

Στο συγκεκριμένο βιβλίο δεν αναφέρομαι στο αντρικό βίωμα της μη πατρότητας, γιατί οι άντρες και οι γυναίκες δεχόμαστε διαφορετικές έμφυλες απαιτήσεις από την κοινωνία. Παρότι και οι άντρες υφίστανται πιέσεις να γίνουν γονείς, οι πιέσεις αυτές δεν είναι τόσο γενικευμένες και ανήλεες, καθώς η πατρότητα δεν θεωρείται «φύση» ενός άντρα, αλλά επιλογή που μπορεί να κάνει, αλλά μπορεί και να μην κάνει, χωρίς ιδιαίτερη κατακραυγή. Σπάνια αμφισβητείται σε έναν άντρα ο ανδρισμός του ή η πορεία ζωής του αν δεν γίνει πατέρας. Οι άντρες απαλασσόμαστε σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από αυτή τη στερεοτυπική αντίληψη και, έτσι, απολαμβάνουμε πολύ μεγαλύτερη ελευθερία επιλογών ως προς την πατρότητα. Ένας άντρας παραμένει άντρας αν δεν θελήσει να γίνει πατέρας. Μια γυναίκα θεωρείται ανολοκλήρωτη, προβληματική, χαραμισμένη αν δεν γίνει μητέρα. Ένας άντρας 45 χρόνων χωρίς παιδιά δεν εισπράττει τα ίδια σχόλια απαξίωσης ή αμφισβήτησης όπως μια συνομήλικη άτεκνη γυναίκα. Αντιθέτως, οι άτεκνοι άντρες συχνά αντιμετωπίζονται σαν να έχουν γλυτώσει από κάποιο κάτεργο, ότι

απολαμβάνουν μια πολύτιμη ελευθερία. Όπως αναφέρει ο Λανς Μπλάκ-στουν, ο ίδιος άτεκνος:

Ίσως μια μέρα [...] οι γυναίκες που δεν θέλουν παιδιά δεν θα δέχονται επιθέσεις για την απόφασή τους να μην κάνουν παιδιά. Στις μέρες μας, όμως, δέχονται συνέχεια επιθέσεις. Και ορισμένοι άντρες που δεν θέλουν παιδιά δέχονται επιθέσεις για την επιλογή τους, αλλά σε καμία περίπτωση στον ίδιο βαθμό με τις γυναίκες (Blackstone, 2019).

Βέβαια, αυτή η αυθαίρετη κοινωνική εννοιολόγηση της πατρότητας δεν είναι τελείως θετική, καθώς επιφέρει και μια αρνητική επίπτωση: τα παιδιά θεωρούνται περισσότερο της μητέρας παρά του πατέρα, του οποίου ο ρόλος θεωρείται περιφερειακός και λιγότερο σημαντικό σε σχέση με τον ρόλο της μάνας. Η πατρότητα εξακολουθεί να θεωρείται λιγότερο αναγκαία από τη μητρότητα, ένα σημαντικό αλλά προαιρετικό μπόνους στη ζωή ενός παιδιού παρά αναγκαία συνθήκη. Αυτό, βέβαια, έχει αρνητικές συνέπειες στους άντρες και στο δικό τους βίωμα της πατρότητας, κάτι που θεωρώ σημαντικό να εξεταστεί ενδελεχώς σε ένα ξεχωριστό βιβλίο.

Αυτό το βιβλίο οφείλεται στις γυναίκες

Το βιβλίο αυτό είναι προϊόν πολυετούς ψυχοθεραπευτικής ενασχόλησης με το θέμα της μη μητρότητας· βασίζεται κατ' εξοχήν στις προσωπικές μαρτυρίες δεκάδων γυναικών που συμμετείχαν στα εργαστήρια και τις ομάδες που οργανώνω κατά διαστήματα, καθώς και σε 52 προφορικές και γραπτές συνεντεύξεις που διεξήγαγα τους πρώτους μήνες του 2021 με γυναίκες που μου εμπιστεύτηκαν το βίωμά τους με την προϋπόθεση να τηρηθεί η ανωνυμία. Ακούγοντας τις προσωπικές ιστορίες όλων αυτών των γυναικών, τις θαύμασα που έψαξαν να βρουν τη δική τους φωνή παρά τις πιέσεις που δέχονται, οργίστηκα με τις επιθέσεις και τα υποτιμητικά σχόλια που έχουν υποστεί και υφίστανται ακόμη, λυπήθηκα για την απαξίωση που ακόμη εισπράττουν από άλλους ανθρώπους και τις συμπόνεσα για την αμφιθυμία που, όπως θα εξετάσουμε, είναι απολύτως φυσιολογική, αλλά χρησιμοποιείται ως όπλο εναντίον τους. Ένωσα, επίσης, μεγάλη συγκίνηση από τις ίδιες τις γυναίκες που ενθουσιάστηκαν με την πρωτοβουλία μου και με ενθάρρυναν να τελειώσω το βιβλίο γρήγορα γιατί το χρειάζεται η κοινωνία μας. «Σε ευχαριστώ που χρησιμοποιείς το προνόμιό σου για να κάνεις τη φωνή μου επιτέλους, να ακουστεί», μου εκμυστηρεύθηκε μια γυναίκα, συγκινώντας με βαθιά.

Θεωρώ σημαντικό να τονίσω ότι σε καμία περίπτωση δεν ισχυρίζομαι ότι οι μαρτυρίες των γυναικών που μου μίλησαν έχουν καθολική ισχύ. Υπάρ-

χουν πολλές γυναίκες που είναι πανευτυχείς με τη μητρότητα και δεν αμφισβήτησαν ούτε μισή στιγμή το αν θέλουν παιδί ή το πώς βιώνουν τη μητρότητα. Κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και κάθε βίωμα είναι μοναδικά πολύτιμο. Όπως εξήγησα παραπάνω, με αυτό το βιβλίο θέλησα να δώσω φωνή στις αθέατες, λογοκριμένες πλευρές της μη μητρότητας: στην αμφιθυμία, στο «θέλω/δεν θέλω», στην παντελή απροθυμία για μητρότητα. Θέλησα να ακουστούν επιτέλους οι γυναίκες που ήταν και είναι βέβαιες ότι δεν θέλουν παιδί ή που ταλαιπωρούνται να αποφασίσουν αν θέλουν. Πάντως, θεωρώ πιθανό ότι το έργο μου μπορεί να εκληφθεί ως πολεμική κατά της μητρότητας· όμως αυτό ακριβώς είναι η ουσία του προβλήματος που ταλανίζει πολλές γυναίκες που επιλέγουν να μην κάνουν παιδιά: σαν να πρόκειται για έναν πόλεμο στον οποίο αν δεν συνταχθείς με τη μητρότητα, θεωρείσαι αυτόματα εχθρός της.

Εξαναγκασμένη μη μητρότητα

Και οι γυναίκες που ήθελαν παιδί αλλά δεν απέκτησαν; Υπάρχουν πολλές γυναίκες που ήθελαν να γίνουν μητέρες, αλλά δεν τα κατάφεραν για πλήθος λόγων – υπογονιμότητα, έλλειψη κατάλληλου συντρόφου κ.λπ. Δεν είναι σημαντικό να μιλήσουμε και για την αθέλητη μη μητρότητα; Σε αυτό το βιβλίο προσπάθησα να καλύψω τις πολυάριθμες διαδρομές προς τη μη μητρότητα. Επέλεξα να εστιάσω κατά κύριο λόγο στις γυναίκες που επιλέγουν συνειδητά να μη γίνουν μητέρες, διότι η δική τους φωνή είναι αυτή που συνήθως αποσιωπάται. Οι γυναίκες που ήθελαν να κάνουν παιδί και δεν το κατάφεραν έχουν αρκετά κοινά βιώματα με τις γυναίκες που δεν έγιναν μητέρες από επιλογή, αλλά έχουν και αρκετές σημαντικές διαφορές. Θεωρώ ότι τους αξίζει ένα ξεχωριστό βιβλίο, που θα εγκύπτει στη δική τους ιστορία. Ωστόσο, στο παρόν βιβλίο αναφέρομαι εν μέρει και στις γυναίκες που αναγκαστικά δεν έκαναν παιδιά, διότι και στις δύο περιπτώσεις ο τρόπος που βιώνεται η ηθελημένη ή η αθέλητη ατεκνία αλλάζει μέσα στον χρόνο.

Λίγα λόγια για τη γλώσσα

Οι λέξεις που χρησιμοποιούμε έχουν σημασία γιατί μέσα από αυτές συνεννοούμαστε (ή όχι). Οι λέξεις που χρησιμοποιούμε ντύνουν τα βιώματά μας και τους δίνουν υπόσταση. Ταυτόχρονα, οι λέξεις που χρησιμοποιούμε κατασκευάζουν και συντηρούν την πραγματικότητά μας. Ποιες λέξεις, λοιπόν, έχουμε στη διάθεσή μας για να μιλήσουμε για τους ανθρώπους που δεν κάνουν παιδιά ηθελημένα;

Στην αγγλική γλώσσα, όπου αυτό το φαινόμενο ξεκίνησε ως κίνημα τη δεκαετία του 1970, προτάθηκε ο νεολογισμός *childfree* σε αντιδιαστολή με τον μέχρι τότε μοναδικό διαθέσιμο όρο *childless*. Ο όρος *childfree*, που δεν αποδίδεται στην ελληνική ικανοποιητικά, προτάθηκε επειδή δεν υποδηλώνει έλλειψη παιδιών αλλά ελευθερία από παιδιά. Ωστόσο, παραμένει αμφιλεγόμενος ακόμα και από ανθρώπους που είναι ηθελημένα άτεκνοι, οι οποίοι τον βρίσκουν αναίτια επιθετικό, καθώς τοποθετεί τα παιδιά στην ίδια κατηγορία με τη ζάχαρη ή τον καπνό των τσιγάρων. Εξάλλου, ακόμα και το *child-free* εξακολουθεί να περιλαμβάνει τα παιδιά ως συστατικό.

Στα ελληνικά έχουμε τον όρο «άτεκνος», που σημαίνει τον άνθρωπο που δεν έχει κάνει παιδιά. Όπως εγώ προσωπικά αντιλαμβάνομαι τη λέξη, τη θεωρώ ελαφρώς αρνητικά χρωματισμένη, μάλλον επίσημη και ψυχρή, καθώς αφενός μεν αποτελείται από το συστατικό «τέκνο», που δεν ανήκει στην καθομιλουμένη ελληνική γλώσσα, αφετέρου δε είναι ο επίσημος όρος που συναντούμε σε έγγραφα. Πολλές από τις γυναίκες με τις οποίες μίλησα δυσανασχετούν με τον όρο επειδή δίνει έναν αρνητικό ορισμό – αυτή που στερείται τέκνων· πολλές άλλες γυναίκες με τις οποίες μίλησα δεν ενοχλούνται καθόλου από τη λέξη «άτεκνη» ή τη βρίσκουν αδιάφορη. Δεν υπήρξε καμία ομοφωνία μεταξύ των γυναικών με τις οποίες έχω μιλήσει ως προς το ποια λέξη είναι καταλληλότερη.

Οι μόνες άλλες λέξεις που διαθέτει η γλώσσα μας είναι «άγονος» και «άκαρπος», τις οποίες θεωρώ πολύ πιο προβληματικές. Κατά τη γνώμη μου, είναι πιο αρνητικά χρωματισμένες επειδή δείχνουν μια γενικότερη στειρότητα, έλλειψη καρπών και δημιουργίας σε συμβολικό επίπεδο συμπαραδηλώσεων. Κρίνω ότι είναι απολύτως ακατάλληλες και παρωχημένες. Στην ουσία, δεν έχουμε μια λέξη που να αποτυπώνει ουδέτερα ή θετικά την κατάσταση του να μην έχουμε παιδιά.

Στο βιβλίο αυτό εισήγαγα στα ελληνικά τον νεολογισμό «μητέρα μηδέν παιδιών» που έχω συναντήσει στα αγγλικά (*mother of none*) σε προσωπικές μαρτυρίες γυναικών που θεωρούν ότι είναι μητέρες χωρίς να έχουν παιδιά. Μοιάζει οξύμωρη έννοια, αλλά το σκεπτικό —με το οποίο συμφωνώ απόλυτα— είναι ότι η έννοια «μητέρα» δεν περιορίζεται ούτε στις γυναίκες που έχουν γεννήσει ή με άλλον τρόπο έχουν αποκτήσει παιδί ούτε καν στις γυναίκες. «Μητέρα» σημαίνει πολλά περισσότερα πράγματα πέρα από το να έχει βγει από τα σπλάχνα μου ένα άλλο πλάσμα. Σημαίνει ότι δημιουργώ κάτι καινούργιο· σημαίνει φροντίζω, στέργω, ανατρέφω, καλλιεργώ, αναλαμβάνω ευθύνη, νοιάζομαι, μεταλαμπαδεύω γνώσεις και ταυτόχρονα μεταμορφώνομαι κι εγώ μέσα από αυτή την εμπειρία. Όλα αυτά τα κάνουμε και γυναίκες και άντρες όχι μόνο με παιδιά αλλά και με άλλα δημιουργήματά μας, όπως επίσης και με σημαντικές σχέσεις μας – σχέσεις συντροφικές, σχέσεις διδασκαλίας - μαθητείας, σχέσεις με κατοικίδια, με ανίψια ή

παιδιά φίλων κ.λπ. Λέγοντας, λοιπόν, «μητέρα-πατέρας μηδέν παιδιών» αναπλαισιώνουμε και διευρύνουμε τη σημασία της λέξης.

Οι λέξεις «άτεκνος» και «ατεκνία», οι φράσεις «χωρίς παιδιά» ή «γονιός μηδέν παιδιών» είναι οι μόνες που έχουμε προς το παρόν. Δυστυχώς, πάλι οριζόμαστε και αυτοπροσδιοριζόμαστε σε συνάρτηση με την ύπαρξη ή απουσία παιδιών, αλλά αυτό είναι αναπόφευκτο, αφού, όπως θα δούμε σε αυτό το βιβλίο, το να μην έχει ένας άνθρωπος παιδιά έχει καταστεί εφικτό μόλις τα τελευταία πενήντα χρόνια.

Ψάχνοντας στο λεξικό του Δημητράκου, ξετρώπωσα μια αρχαία λέξη, το ρήμα «αγονέω», που σημαίνει αυτόν που μένει χωρίς παιδιά. Επίσης, λεξιλογραφείται το ουσιαστικό «αγονία», η κατάσταση του να μην είσαι γονιός. Μου αρέσουν αυτές οι λέξεις, επειδή μιλάνε για γονειότητα και όχι για παιδιά. Κάποιες/-οι από μας, λοιπόν, αγονούμε, δεν γίναμε ή δεν θα γίνουμε ποτέ γονείς. Δεν ισχυρίζομαι ότι θα καταφέρουμε να νεκραναστήσουμε την αρχαία λέξη, αν και η ιδέα με ενθουσιάζει. Εξάλλου, δεν θα είναι ούτε η πρώτη ούτε η τελευταία φορά που στην ελληνική γλώσσα μια νεκρή λέξη από το παρελθόν ξαναπιάνει δουλειά στη σύγχρονη εποχή.

Οι μαρτυρίες των 52 γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνά μου αποτελούν τον κορμό του βιβλίου και παρατίθενται εκτενή αποσπάσματα σε αυτό. Για λόγους έκτασης, οι μαρτυρίες τους δεν γινόταν να συμπεριληφθούν εξ ολοκλήρου στο βιβλίο. Ωστόσο, θεώρησα εξαιρετικά σημαντικό οι μαρτυρίες αυτές να είναι προσβάσιμες σε όλες/-ους, γι' αυτό και τις έχω αναρτήσει στο σύνολό τους στην ιστοσελίδα μου www.synedries.gr (στην ενότητα «Μη μητρότητα»), όπου μπορείτε να τις διαβάσετε αυτολεξεί.

«Η ατεκνία ανέκαθεν έχαιρε κοινωνικής έγκρισης για ορισμένες ομάδες, όπως οι γεροντοκόρες, οι χήρες, οι καλόγριες και οι νταντάδες [...] Ανέκαθεν υπήρχαν μεμονωμένες γυναίκες που προσπαθούσαν να εμποδίσουν τη σύλληψη, έκαναν έκτρωση σε ανεπιθύμητα έμβρυα και εγκατέλειπαν ή σκότωσαν νεογέννητα βρέφη. Αυτό που έχει αλλάξει είναι αφενός ότι όλο και περισσότερες γυναίκες στρέφουν την πλάτη στη μητρότητα και αφετέρου ότι είναι όλο και περισσότερο σε θέση να αρθρώσουν αυτή την απόρριψη της μητρότητας με τρόπους που δεν ήταν γενικά επιτρεπτοί στις παλιότερες γενιές γυναικών».

Ρόζμαρι Γκιλέσπι, κοινωνιολόγος

1.

ΦΙΜΩΝΟΝΤΑΣ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΙΘΥΜΙΑ

«Η μητρότητα με κυνηγάει όλη μου τη ζωή επειδή έχω αιδοίο. Πιστεύω ότι κάτι αντίστοιχο δεν γίνεται σε άντρες. Η λέξη “πατέρας” δεν τους κυνηγάει, δεν είναι ταυτόσημη με την ύπαρξή τους».

Αντωνία, 36 ετών

«Μου τη δίνει κι αυτό το ψέμα της ενοχής. Ότι θεωρούμαι —όχι από τον κύκλο μου, αλλά από πολλούς— μη ολοκληρωμένη γιατί δεν έκανα παιδιά. Μου τη δίνει!»

Νιόβη, 64 ετών

«Κάθε κουλτούρα προσυπογράφει ένα ιδεώδες μητρότητας, αν και μπορεί να ποικίλλει από εποχή σε εποχή. Είτε το έχουν επίγνωση είτε όχι, όλες οι γυναίκες επηρεάζονται από αυτό το ιδεώδες. Μπορεί να το αποδέχονται ή να το αποφεύγουν, να το διαπραγματεύονται ή να το απορρίπτουν, αλλά σε τελική ανάλυση οι επιλογές τους γίνονται σε συνάρτηση με αυτό».

Ελιζαμπέτ Μπαντεντέρ

ΞΕΚΙΝΩΝΤΑΣ να γράφω αυτό το βιβλίο, συλλογίστηκα για πολλή ώρα πάνω στους λόγους που εγώ προσωπικά δεν έκανα παιδιά. Από το μυαλό μου πέρασαν διάφορες σκέψεις: Άραγε οφείλεται στα βιώματά μου κατά την παιδική ηλικία; Στο γεγονός ότι ένιωθα τόσο ευάλωτος και φοβισμένος εκτός σπιτιού; Μήπως έχει να κάνει με την μπερδεμένη οικογένειά μου, από την οποία πήρα πολλή αγάπη και φροντίδα, αλλά η απομόνωση και τα ψέματα με τα οποία μεγαλώσαμε δημιουργούσαν ένα αρνητικό κλίμα συνεχούς έντασης και πνιγηρότητας; Μήπως παραείμαι

εγωκεντρικός και απορροφημένος από τον εαυτό μου; Άραγε φοβάμαι να αναλάβω ευθύνες και να ενηλικιωθώ; Μα γιατί να μη θέλω να ζήσω αυτή την εμπειρία της πατρότητας; Τι τρέχει μ' εμένα;

Μια νύχτα του Ιουλίου του 2020, στις αρχές της συγγραφής του βιβλίου, ξύπνησα από ένα όνειρο, στο οποίο προσπαθούσα να εξηγήσω σε κάποιον γιατί δεν θέλησα να κάνω παιδιά. Η συνειδητοποίηση μου ήρθε άξαφνα μέσα στο όνειρο: Γιατί να πρέπει να το εξηγήσω; Γιατί όσες και όσοι δεν κάνουμε παιδιά να πρέπει να αιτιολογήσουμε την επιλογή μας; Θαρρείς και πρόκειται για κάποιο σφάλμα, το οποίο πρέπει να αιτιολογηθεί επαρκώς, ειδάλλως φανερώνει κάποιο σοβαρό πρόβλημα, κάποιο κουσούρι. Αυτή η συνειδητοποίηση με ξύπνησε εντελώς· αμέσως ανακάλεσα μαρτυρίες πολλών γυναικών με τις οποίες είχα δουλέψει ψυχοθεραπευτικά αλλά και στα βιβλία που μελετούσα· στις μαρτυρίες τους πάρα πολλές ένιωθαν την αυτόματη ανάγκη όχι μόνο να εξηγήσουν στους άλλους γιατί δεν θέλουν παιδιά αλλά και να ανακαλύψουν οι ίδιες τον λόγο που δεν θέλουν. Ειδικά οι γυναίκες έπρεπε επίσης να διατρανώσουν ότι αγαπάνε τα παιδιά, σαν να αιωρούταν η κατηγορία ότι τα μισούν.

Γιατί, λοιπόν, όσες επιλέγουμε τη μη γονεϊκότητα να νιώθουμε αυτή την πιεστική ανάγκη να αιτιολογήσουμε (και άρα να δικαιολογήσουμε) την επιλογή μας; Η ανάγκη αυτή εξηγείται απόλυτα. Μέχρι πολύ πρόσφατα στην ιστορία του ανθρώπινου είδους, η τεκνοποίηση θεωρούταν η φυσιολογική, αναγκαία, αναπόδραστη πορεία ζωής ενός ανθρώπου. Ακόμα και σήμερα, για πάρα πολλούς ανθρώπους το να κάνουν παιδιά σχεδόν ποτέ δεν απαιτεί ιδιαίτερη σκέψη, προβληματισμό ή συνειδητή απόφαση. Είναι κάτι που απλώς συμβαίνει, σαν ένα απολύτως φυσικό στάδιο στη φυσιολογική πορεία ζωής ενός ανθρώπου. Για αιώνες, το αν θέλαμε ή δεν θέλαμε να γίνουμε γονείς δεν ήταν κάτι για το οποίο προβληματιζόμασταν, απλά συνέβαινε. Όσο φυσιολογικό και αναγκαίο θεωρούμε το ότι χρειαζόμαστε τροφή για να ζήσουμε, άλλο τόσο φυσιολογικό και αναγκαίο θεωρούμε ότι κάποια στιγμή ένας άνθρωπος θα κάνει παιδιά – εκτός αν εμποδιστεί από κάποια ατυχία. Αυτή ήταν και παραμένει η επικρατούσα άποψη.

«Είναι σαν να με ρωτάτε, ξέρω 'γώ, γιατί δεν έγινα δικηγόρος. Δεν το έχω επεξεργαστεί τόσο πολύ, γιατί από κάποια στιγμή και μετά θεώρησα ότι είναι άδικο. Είναι σαν να βάζω κάποιον να επεξεργαστεί το γιατί θέλησε να κάνει παιδιά. Γιατί θα πρέπει εμείς να δώσουμε λόγο, ακόμα και στον εαυτό μας, επειδή δεν ξύπνησε μέσα μας αυτό;»

Μαρία, 52 ετών

Από τη στιγμή που η τεκνοποίηση θεωρείται φυσική, όχι μόνο δεν χρειάζεται συζήτηση, αλλά όσοι άνθρωποι παραβούν αυτή τη φυσικότητα θεωρούνται ύποπτοι – τόσο από τους άλλους όσο και από τον ίδιο τους τον εαυτό. Όπως αναλύει η καθηγήτρια Φιλοσοφίας Κριστίν Όβερολ (2012):

Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, δεν χρειάζονται καθόλου λόγοι για να κάνει κάποιος παιδιά. Ο κανονιστικός προναταλισμός¹ είναι βαθιά ριζωμένος στις κοινωνικοπολιτισμικές δομές (Hadley, 2018) και η γονεϊκότητα δομείται ως αναπόφευκτη και παθητική απόφαση για τα ετεροφυλόφιλα ζευγάρια (Lupton & Barclay, 1997· Morison, 2013). Η ατεκνία, από την άλλη πλευρά, συχνά αμφισβητείται, ενώ όσοι δεν έχουν παιδιά θεωρούνται στειροί, υπερβολικά εγωκεντρικοί ή ότι σίγουρα κάποια στιγμή θα αλλάξουν γνώμη (στο Bodin, Plantin, & Elmerstig, 2019).

Στο θέμα του εγωκεντρισμού θα εστιάσω στο Κεφάλαιο 17.

Επί αιώνες, η ατεκνία δεν υπήρχε ως επιλογή για κανέναν, με μοναδική εξαίρεση πολύ συγκεκριμένες πληθυσμιακές υποομάδες, συνήθως για θρησκευτικούς λόγους. Κανείς δεν επέλεγε την ατεκνία, την πάθαινε. Όπως εξηγεί ο συγγραφέας Τιμ Κράιντερ:

Ο τελευταίος αιώνας είναι ο πρώτος στην Ιστορία που ένα ευμέγεθες ποσοστό του ανθρώπινου είδους αποπειράθηκε να ζήσει χωρίς αυταπάτες αιωνιότητας: ήταν επίσης η πρώτη φορά που σημαντικός αριθμός ατόμων οικειοθελώς αποκήρυξε την αναπαραγωγή και εγκατέλειψε την ψευδή παρηγοριά των απογόνων. Το να μην κάνουμε παιδιά κατέστη βιώσιμη επιλογή τόσο ιατρικά όσο και κοινωνικά πάρα πολύ πρόσφατα, μόλις τα τελευταία πενήντα χρόνια. Προηγουμένως, η ατεκνία θεωρούταν προσωπική τραγωδία: οι μόνοι άνθρωποι που την επέλεγαν οικειοθελώς ήταν οι κληρικοί, οι οποίοι, θεωρητικά, μετουσίωναν την ερωτική επιθυμία σε θρησκεία. Εμείς οι άτεκνοι αποτελούμε ένα πείραμα άνευ προηγουμένου στην ανθρώπινη ιστορία (Daum, 2015).

Για πολλούς αιώνες, ακόμα και σήμερα, το να είσαι γυναίκα θεωρούταν και θεωρείται συνώνυμο του να είσαι μητέρα. Σαν το ένα να συνεπάγεται το άλλο αυτόματα και αναπόδραστα, εκτός αν κάτι πάει πολύ στραβά και αυτή η απόλυτη ταύτιση ακυρωθεί. Αυτή η ταύτιση είναι δικαιολογημένη, με την έννοια ότι σε όλη την ιστορία της ανθρωπότητας ήταν πολύ δύσκολο —αν όχι ακατόρθωτο— για τη συντριπτική πλειονότητα των γυναικών να αποφύγουν τη μητρότητα. Όχι μόνο επειδή δεν υπήρχαν αξιόπιστες και ασφαλείς μέθοδοι αντισύλληψης, αλλά κατά κύριο

---

1. Προναταλισμός είναι ένα σύνολο από αξίες, πεποιθήσεις, θεωρίες και θεσμικές πολιτικές που ενθαρρύνει και προωθεί τη γέννηση παιδιών και την αύξηση των γεννήσεων.

λόγο επειδή στις περισσότερες κοινωνίες οι περισσότερες γυναίκες δεν είχαν καν τον έλεγχο του ίδιου τους του σώματος. Δεν τους ανήκε· ανήκε αρχικά στον πατέρα τους και ύστερα στον σύζυγό τους, τον οποίο συχνά ούτε καν τον επέλεγαν. Ο μοναδικός τρόπος για να αποφύγουν τη μητρότητα (και τον ζυγό ενός άντρα) ήταν η θρησκευτική οδός του μοναχισμού – δηλαδή πάλι παντρεύονταν έναν άντρα, τον Χριστό, ο οποίος τουλάχιστον δεν τις γκάστρωνε.

Ιστορικά, ελάχιστες γυναίκες μπορούσαν να αποδράσουν από τον κλοιό της μητρότητας. Και ξαφνικά, τη δεκαετία του 1970 συνέβησαν μια σειρά από κοσμοϊστορικά γεγονότα σε επιστημονικό και κοινωνικό επίπεδο, που άλλαξαν το τι σημαίνει να είσαι γυναίκα, όπως θα δούμε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 3. Πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, άρχισε να γίνεται επικτό τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άντρες να παραμένουν άτεκνοι σε τόσο ευρεία κλίμακα σε τόσο πολλές χώρες. Σιγά σιγά, γεννήθηκε ένα νέο κίνημα, οι άτεκνοι από επιλογή, χάρη σε έναν παγκοσμίως πρωτόγνωρο συνδυασμό από επιστημονικές, κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις.

«Μου είναι πολύ δύσκολο να ξεκαθαρίσω μέσα μου τι θέλω πραγματικά. Δεν είμαι σίγουρη και αυτό με διαλύει, γιατί δεν είναι μια απόφαση που μπορώ να πάρω και μετά να αλλάξω γνώμη»

Σοφία, 34 ετών

«Εντάξει, ωραία, υπάρχουν άνθρωποι που δεν θέλουν παιδιά. Γιατί μας ζαλίζεις με αυτούς; Ας μη θέλουν! Δύσκολο είναι το να κάνεις και να μεγαλώσεις παιδιά, όχι το να μην κάνεις! Γιατί κάθεσαι και γράφεις ολόκληρο βιβλίο για τις γυναίκες που δεν θέλουν να γίνουν μανάδες;» Αυτή την κατηγορία την έχω ακούσει πολλές φορές, με διάφορες διατυπώσεις, από αρκετά άτομα, κυρίως από άντρες αλλά και γυναίκες καθώς έγραφα το βιβλίο αλλά και παλιότερα, όταν έκανα τα εργαστήρια και τις ομάδες για τη μη μητρότητα. Πολλοί άνθρωποι αδυνατούν να καταλάβουν γιατί να είναι τόσο μεγάλο ζήτημα μια γυναίκα να μη θέλει να κάνει παιδιά. Όμως είναι, για πάρα πολλούς λόγους, τους οποίους σιγά σιγά θα ξεδιπλώσουμε σε αυτό το βιβλίο.

Όταν το να κάνουμε παιδιά θεωρείται μια μη απόφαση, οι γυναίκες που αποφασίζουν να μην κάνουν παιδιά έχουν να αντιμετωπίσουν μια διπλή πρόκληση: πρώτον, καλούνται να εξηγούν και να δικαιολογούν την απόφασή τους ξανά και ξανά στο περιβάλλον τους· αφού παραβαίνουν τη φυσικότητα της τεκνοποίησης, πρέπει να δώσουν εξηγήσεις για αυτή

την παρέκκλιση από τον ορθό, «φυσιολογικό» δρόμο. Δεύτερον, και δυσκολότερο, χρειάζεται να εξηγήσουν στον ίδιο τους τον εαυτό αυτή την απροθυμία για παιδιά: «Τι διάολο τρέχει μ' εμένα και δεν θέλω αυτό που ορίζει η φύση για τις γυναίκες; Όλες οι γυναίκες θέλουν κάποια στιγμή να έχουν ένα μωράκι, εγώ γιατί δεν θέλω; Έχω κάποιο πρόβλημα;»

«Βασικά, είμαι αρκετά σίγουρη τι θέλω όσον αφορά τα παιδιά αλλά, παρ' όλη τη σιγουριά μου, ανησυχώ μήπως κάνω λάθος. Όλοι αυτό μου λένε: “Κάνεις λάθος!”»

Τέτυ, 40 ετών

- Όταν η μητρότητα φυσικοποιείται, δηλαδή θεωρείται φυσικό, αναπόδραστο στάδιο στη ζωή μιας γυναίκας, τότε καθίσταται πολύ δύσκολο για μια γυναίκα να διανοηθεί, πόσο μάλλον να χαράξει, ένα άλλο μονοπάτι ζωής.
- Όταν πάνω από το κεφάλι μιας γυναίκας επικρέμαται η καθόλου καλοπροαίρετη απειλή «Θα το μετανιώσεις πικρά, αλλά θα είναι αργά», καθίσταται πολύ δύσκολο για μια γυναίκα να ψηλαφήσει και να αποκραυγαλώσει τις επιθυμίες της όσον αφορά τη μη μητρότητα.
- Όταν τοποθετείται, χειριστικά, το βιολογικό ρολόι ως ημερομηνία λήξης της δυνατότητας για μητρότητα, είναι πολύ δύσκολο για μια γυναίκα να αφουγκραστεί τι θέλει πραγματικά, με μια ωρολογιακή βόμβα σε αντίστροφη μέτρηση να χτυπά εκκωφαντικά.
- Όταν προβάλλονται αποκλειστικά εικόνες γυναικών που φέρονται να εκπληρώνονται ως γυναίκες μόνο ή κυρίως μέσα από τον μητρικό τους ρόλο και ταυτόχρονα καθόλου εικόνες γυναικών χωρίς παιδιά που να ζουν πλήρεις, ευτυχισμένες ζωές, καθίσταται πολύ δύσκολο για μια γυναίκα να οραματιστεί, πόσο μάλλον να σχεδιάσει, μια καλή, ολοκληρωμένη ζωή χωρίς παιδιά.
- Όταν η απόφαση των γυναικών να μην κάνουν παιδιά αμφισβητείται, συνεχώς και ασταμάτητα, από σχεδόν όλους στο περιβάλλον τους, ακόμα και από αγνώστους στο σούπερ μάρκετ, τότε καθίσταται πολύ δύσκολο για μια γυναίκα να ανακοινώνει και να υπερασπίζεται την απόφασή της.

Οι συνθήκες που περιγράφω παραπάνω δημιουργούν ένα πολύπλοκο κουβάρι από κοινωνικές προσταγές, επιστημονικούς μύθους, οικογενειακές προσδοκίες, πολιτισμικές κανονικότητες, μηντιακές εικόνες και ατομικές αμφιβολίες – ένα κουβάρι που δύσκολα η κάθε γυναίκα μόνη της

μπορεί να ξεπερδέψει, ώστε αρχικά να βρει τι θέλει πραγματικά και στη συνέχεια πώς να το υποστηρίξει. Το να μην μπορεί μια γυναίκα να κάνει παιδιά θεωρείται σκληρό χτύπημα από τη μοίρα, μια προσωπική τραγωδία. Το να μη θέλει να κάνει παιδιά θεωρείται ανώμαλο, κάτι που καταργεί τους νόμους της φύσης. Δεν υφίσταται σαν πραγματική, ελεύθερη επιλογή, όπως θα δούμε παρακάτω, αλλά εννοιολογείται ως μια ύποπτη, προβληματική ψυχολογική κατάσταση η οποία χροΐζει αντιμετώπισης και διόρθωσης.

«Πολύ συχνά αισθάνομαι τη ματιά εκείνη την κάπως διεισδυτική που θέλει να ρωτήσει: Γιατί; Ποιο το πρόβλημα; Δεν μπορείς να κάνεις; Είσαι παράξενη; Δεν σε θέλει κανένας άντρας; Ποιο το κουσούρι σου;»

Ιουλία, 47 ετών

Αυτός είναι ο βασικότερος λόγος που έρχονται γυναίκες στα εργαστήριά μου: «Θέλω ή δεν θέλω να κάνω παιδί;» «Πώς μπορώ να ξέρω ποιο είναι το πραγματικό μου “θέλω”;» Το να βρούμε τι θέλουμε «πραγματικά» δεν είναι κάτι απλό. Όπως θα εξετάσουμε στα Κεφάλαια 9 και 10, οι επιθυμίες μας δεν είναι σχεδόν ποτέ ακριβώς δικές μας. Μάλιστα, ειδικά όταν κάποιες επιλογές παρουσιάζονται ως αυτονόητες και κάποιες ως φριχτές, το να επιλέξουμε τις μεν ή τις δε είναι κάτι που δεν γίνεται από μια ουδέτερη βάση η τράπουλα είναι σηματοδομένη. Οι γυναίκες που επιλέγουν να μην κάνουν παιδιά βρίσκονται αντιμετώπιες με μια ομοβροντία αμφισβήτησης, καχυποψίας και ακύρωσης. Όταν μια γυναίκα λέει «Δεν θέλω να κάνω παιδιά», πολύ απλά δεν ακούγεται. Σχεδόν όλοι ακούν κάτι άλλο από αυτό που λέει και απαντούν ανάλογα:

- «Απλώς δεν νιώθεις έτοιμη ακόμα».
- «Κάτσε να περάσουν μερικά χρόνια και θ' αλλάξεις γνώμη».
- «Μην ανησυχείς, θα τα καταφέρεις ως μαμά».
- «Φοβάσαι μην ξεβολευτείς;»
- «Δεν αγαπάς τα παιδιά;»
- «Όλες τα ίδια λέγαμε και όμως κάναμε».
- «Θα χάσεις την πιο πολύτιμη εμπειρία μιας γυναίκας!»
- «Είσαι πολύ εγωίστρια!»
- «Τόσο άσχημα σου φέρθηκαν οι γονείς σου εσένα;»
- «Με το να κάνεις εσύ παιδί, θα ξεπεράσεις τα ψυχολογικά που σου άφησαν οι γονείς σου».
- «Θα το μετανιώσεις και μετά θα 'ναι αργά!»

Όταν μια γυναίκα δηλώνει ότι θέλει να παραμείνει μητέρα μηδέν παιδιών, αυτό το θέλω της σχεδόν ποτέ δεν ακούγεται· αμφισβητείται η ίδια της η γυναικεία υπόσταση, η πνευματική υγεία της, η ψυχολογική της κατάσταση, έως και η ανθρωπιά της. Όταν μια γυναίκα λέει ότι δεν θέλει να γίνει μητέρα, στην καλύτερη περίπτωση ο περίγυρός της αμφισβητεί αυτή τη δηλωμένη επιθυμία της ως παροδικό καπρίτσιο που σίγουρα θα περάσει και κάποια στιγμή η γυναίκα θα έρθει στα συγκαλά της. Σχεδόν κανείς δεν παίρνει στα σοβαρά μια γυναίκα όταν λέει ότι δεν θέλει να γίνει μητέρα.

Η Κριστίνα σκοπεύει να κάνει έκτρωση. Ο σύντροφός της προσπαθεί να τη μεταπεισει να κρατήσει το μωρό.

Όουεν: Μπορώ να πάρω άδεια για έξι μήνες, κάνα χρόνο.

Κριστίνα: Όχι δεν μπορείς.

Όουεν: Φυσικά μπορώ. Δεν θα μ' απολύσουν.

Κριστίνα: Όχι!

Όουεν: Σταμάτα να λες όχι! Σου λέω, το θέλω το μωρό! Μπορώ να το μεγαλώσω. Δεν χρειάζεται να 'ναι δικό σου πρόβλημα. Θ' ασχολούμαι εγώ μ' αυτό. Ούτε που θα το...

Κριστίνα: Τι λες; Ούτε που θα το προσέξω; Μωρό θα κάνω! Δεν είμαι τέρας. Αν κάνω παιδί, θα τ' αγαπάω.

Όουεν: Αυτό είναι λοιπόν το θέμα. Ότι θα το αγαπάς. Αν αυτό είναι το πρόβλημα, μπορούμε να το ψάξουμε.

Κριστίνα: Είσαι σοβαρός; Με κοροϊδεύεις τώρα;

Όουεν: Όχι, όχι! Μα, σ' αγαπάω!

Κριστίνα: Τ... τι; Μα καλά, ακούς τι σου λέω;

Όουεν: Ναι, σ' ακούω. Απλώς, προσπαθώ να βρω ένα συμβιβασμό.

Κριστίνα: Για μωρό πρόκειται, δεν υπάρχει συμβιβασμός. Δεν μπορείς να κάνεις μισό μωρό! Δεν θέλω να κάνω παιδί. Δεν έχει σχέση με τη δουλειά μου, δεν είναι πρόβλημα πώς θα φέρνω βόλτα την κάθε μέρα. Δεν θέλω να γίνω μητέρα, τελεία και παύλα!

Όουεν: Κριστίνα, μ' αγαπάς;

Κριστίνα: Φυσικά σ' αγαπάω.

Όουεν: Μου έχεις εμπιστοσύνη;

Κριστίνα: Ε, ναι!

Όουεν: Θα γίνεις φοβερή μητέρα! Το ξέρω ότι δεν με πιστεύεις, αλλά είναι αλήθεια. Κράτα το μωρό λιγάκι ακόμα, συνήθισε στην τρομερή ιδέα ότι μπορεί και ν' αγαπήσεις ένα παιδάκι. Κάν' το για μένα.

Κριστίνα: Δεν ακούς τίποτα απ' αυτά που λέω. Οκέι, γιατί να το κάνω;

Όουεν: Επειδή μ' αγαπάς. Νά γιατί.

Grey's Anatomy, 7η σεζόν, 22ο επεισόδιο

Όταν γυναίκες απευθύνονται σε γυναικολόγους ζητώντας να υποβληθούν σε διαδικασίες στειρώσης, σχεδόν ποτέ δεν γίνεται δεκτό το αίτημά τους, ιδίως αν είναι νεαρότερης ηλικίας ή/και δεν έχουν ήδη παιδιά. Οι γυναικολόγοι προσπαθούν να τις αποτρέψουν ενεργά αμφισβητώντας την επιθυμία τους και συχνά στο τέλος πολύ απλά αρνούνται να εκτελέσουν την επέμβαση. Το 2016, η Χόλλυ Μπρόκγουελ έγινε πρωτοσέλιδο στη Μεγάλη Βρετανία, όταν δημοσιοποίησε ότι έκανε στειρώση στα τριάντα της, μετά από τέσσερα ολόκληρα χρόνια αποτυχημένων αιτημάτων προς το Εθνικό Σύστημα Υγείας να της εγκρίνει τη χειρουργική επέμβαση. Την προέτρεψαν να κάνει συνεδρίες συμβουλευτικής πριν από την επέμβαση, ιδανικά με τον σύντροφό της.

Η Χόλλυ Μπρόκγουελ ανέφερε ότι οι επαγγελματίες υγείας την πατρόναραν, την αγνόησαν, την εκφόβισαν και τη δαιμονοποίησαν μέχρι επιτέλους να της επιτρέψουν να πραγματοποιήσει την επιλογή της, η οποία ήταν βαθύτατα προσωπική και απόλυτα συνειδητή. Μάλιστα, ο γιατρός της Μπρόκγουελ πρότεινε ότι ήταν καλύτερο να κάνει αγγειεκτομή ο σύντροφός της αντί στειρώση εκείνη, παρά το γεγονός ότι ο σύντροφός της ήταν είκοσι τεσσάρων όταν τους το πρότεινε, δύο χρόνια μικρότερος από την Μπρόκγουελ, όταν είχε απευθυνθεί για το χειρουργείο αρχικά (Blackstone, 2019).

Θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει ότι είναι καθήκον των γιατρών να ενημερώσουν επαρκώς μια γυναίκα που ζητά στειρώση, δεδομένου ότι πρόκειται για μια μη αναστρέψιμη διαδικασία. Πράγματι, ισχύει αυτό, αλλά στους άντρες που ζητούν στειρώση, η διαδικασία ενημέρωσης κρατά σαράντα λεπτά, όχι τέσσερα χρόνια, όπως προκύπτει από διάφορα περιστατικά που αναφέρονται στο βιβλίο της Μπλάκστοουν.

Η Τζούλι, που έκανε στειρώση στα τριάντα έξι, υποχρεώθηκε να παρακολουθήσει μια ταινία στο γραφείο του γιατρού της σχετικά με τη μονιμότητα της επέμβασης. Επίσης, απαιτήθηκαν πολλές επισκέψεις στο ιατρείο προκειμένου να τον πείσει να εγκρίνει την επέμβαση. Όταν του το ζήτησε πρώτη φορά, ο γιατρός της Τζούλι απάντησε: «Α καλά, δεν το θέλεις αυτό». [...] Η Άντζελα, μια αδέσμευτη γυναίκα σαράντα ετών, είπε ότι επί μια πενταετία, από τα 35 ως τα 40, ζήτησε από τέσσερις διαφορετικούς γιατρούς να της κάνουν στειρώση και όλοι αρνήθηκαν (Blackstone, 2019).

Αντιθέτως, όταν μια γυναίκα λέει ότι θέλει να κάνει παιδί, αυτή η επιθυμία θεωρείται απολύτως φυσική και δικαιολογημένη, ακόμα κι αν απαιτούνται επώδυνες, χρονοβόρες, δαπανηρές και επιβαρυντικές για την υγεία της διαδικασίες. Μια γυναίκα που φτάνει στα άκρα για να πραγματοποιήσει την επιθυμία της να κάνει παιδί, ακόμα και όταν επιλέγει

να δημιουργήσει μεγάλο οικονομικό χρέος, να καταστρέψει τη συντροφική σχέση της, ή ακόμα και να βάλει σε κίνδυνο την υγεία της ή ακόμα και όταν δεν έχει τα μέσα να το μεγαλώσει, πάντα δικαιολογείται κοινωνικά, αφού πολύ απλά λαχταράει να πραγματοποιήσει «αυτό που προστάζει η φύση». Υπάρχουν περιπτώσεις γυναικών με ιστορικό καρκίνου ή άλλα σοβαρά προβλήματα υγείας, για τις οποίες μια εγκυμωσύνη αποτελεί σοβαρή απειλή για τη ζωή τους. Οι γιατροί τις ενημερώνουν για τους κινδύνους, ωστόσο όχι μόνο κανείς δεν αμφισβητεί την επιθυμία να γίνουν μητέρες, αλλά και οι προσπάθειες αποτροπής δεν είναι τόσο σθανερές, αφού το δικαίωμα στη μητρότητα θεωρείται ιερό.

Διότι περί αυτού πρόκειται ουσιαστικά. Η μητρότητα έχει επενδυθεί με έναν μανδύα ιερότητας. Θεωρείται υπέρτατη αξία και αυτό επιδρά καταλυτικά στο πώς την αντιλαμβανόμαστε και τη βιώνουμε όλες και όλοι. Αφού ανάγεται σε υπέρτατη αξία και αναπόδραστο στάδιο ζωής της γυναίκας, είναι πολύ δύσκολο για μια γυναίκα να ακολουθήσει διαφορετικό δρόμο και να μην αντιμετωπιστεί ως προβληματική. Όποια γυναίκα τολμάει να πει ότι δεν θέλει να γίνει μητέρα κανενός, τις περισσότερες φορές φιμώνεται. Η δηλωμένη επιθυμία της για ατεκνία αποσιωπάται, διαστρεβλώνεται, χλευάζεται, «εξηγείται», αμφισβητείται ή ακυρώνεται τελείως.

«Δεν με έχει πιστέψει κανένας ποτέ ότι ήταν επιλογή μου. Εκτός από τον πρώην σύντροφό μου που το ήξερε καλά, γιατί μου πρότεινε να κάνουμε παιδιά και όταν του είπα ότι δεν θέλω, το πίστεψε. Όλοι οι άλλοι που δεν με ξέρουν, ακόμα και οι πιο καλοί μου φίλοι, πιστεύω ότι μέσα τους βαθιά, δεν το πιστεύουν. Πιστεύουν ότι δεν μου έτυχε».

Μαρία, 52 ετών

Όμως η μητρότητα δεν ήταν πάντα ιερή: δεν είχε πάντοτε την ίδια αξία ούτε αντιμετωπιζόταν το ίδιο όπως σήμερα στις δυτικές κοινωνίες, όπως θα δούμε αναλυτικά στα επόμενα κεφάλαια. Στις μέρες μας, όμως, εξακολουθεί να παρουσιάζεται ως ο μοναδικός δρόμος προς την αυτοπραγμάτωση μιας γυναίκας. Αυτός είναι ο λόγος που χρειάζονται εργαστήρια, ομάδες και βιβλία σαν κι αυτό: για να μπορέσουμε να αναδείξουμε ότι υπάρχουν και άλλοι δρόμοι μέσα από τους οποίους οι γυναίκες μπορούν να αυτοπραγματοποιηθούν και να ζήσουν ολοκληρωμένες, ευτυχισμένες ζωές – όντας μητέρες μηδέν παιδιών.

Για να το καταφέρουμε αυτό, χρειάζεται να καθαρίσουμε τη μητρότητα από τις πολιτισμικές της συσκευασίες, δηλαδή το πώς εννοιολογεί-

ται από τον κυρίαρχο λόγο πολιτισμικά και άρα βιώνεται από την καθημιά μας ατομικά. Έτσι λοιπόν, στα επόμενα κεφάλαια θα εξετάσουμε τις κυριότερες, επικρατούσες, μυθικές έννοιες της μητρότητας:

- α) Είναι η μητρότητα ανθρώπινο ένστικτο;
- β) Υπάρχει μητρικό φίλτρο, το οποίο πηγάζει φυσικά;
- γ) Το βιολογικό ρολόι περιορίζει τη μητρότητα;
- δ) Το μετανιώνουν οι γυναίκες που δεν έκαναν παιδί;
- ε) Υπάρχουν γυναίκες που μετάνιωσαν που έκαναν παιδί;

«Ζούμε σε μια συντηρητική, πατριαρχική κοινωνία που νοσηματοδοτεί τη γυναικεία ταυτότητα αποκλειστικά μέσω της μητρότητας, με αποτέλεσμα να διακρίνει τις γυναίκες σε μητέρες και μη, απαξιώνοντας τις δεύτερες. Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο οι γυναίκες που δεν έγιναν μητέρες αναπαρίστανται ως πλάσματα ανώριμα, εγωκεντρικά και ρηγά, που ζουν μια ζωή άνευ νοήματος και που σίγουρα θα μετανιώσουν που δεν βίωσαν το “μεγαλείο” της μητρότητας αλλά τότε θα είναι πολύ αργά. Η κοινωνία αντιλαμβάνεται τη μοναξιά ως τιμωρία γι' αυτές τις γυναίκες και τους την επισημαίνει με κάθε ευκαιρία, προσπαθώντας έτσι να τις γεμίσει με ενοχές και άγχος».

Αδριάνα, 35 ετών

«Ο κακός δεν σταματά να την κυνηγάει». Ταχυδρομικό δελτάριο του 1910 με θέμα τον οικογενειακό προγραμματισμό.

2.

ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΜΗΤΡΙΚΟ ΕΝΣΤΙΚΤΟ

«Η απόκτηση παιδιών ήταν κάτι σαν επαγγελματικός προσανατολισμός για τη μητέρα μου και τη γιαγιά μου».

Πηνελόπη, 45 ετών

«Ο κάθε άνθρωπος με μήτρα δεν είναι υποχρεωμένος να κάνει παιδί περισσότερο απ' ό,τι ο κάθε άνθρωπος με φωνητικές χορδές είναι υποχρεωμένος να γίνει τραγουδιστής της όπερας».

Γκλόρια Στάινεμ

ΤΟ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ ΠΑΙΔΙΑ δεν είναι κάτι που επιτάσσει η φύση μας ως είδος. Η αναπαραγωγή δεν υπαγορεύεται από τη βιολογία μας· αντιθέτως, η τεκνοποίηση είναι μια φυσική δυνατότητα, η οποία, στη συνέχεια, εννοιολογείται και επιβάλλεται κοινωνικά.

Έχω πλήρη επίγνωση ότι οι φράσεις της προηγούμενης παραγράφου πηγαίνουν κόντρα σε βαθιά ριζωμένες πεποιθήσεις για τη φύση του ανθρώπου. Από πού κι ως πού ισχυρίζομαι ότι ο άνθρωπος δεν είναι φτιαγμένος να αναπαράγεται; Όλα τα είδη, από τις μονοκύτταρες αμοιβάδες ως τα πολυπλοκότερα πρωτεύοντα, διαθέτουν το ένστικτο της αναπαραγωγής, μαθαίνουμε. Ως μέρος της φύσης, και εμείς οι *homo sapiens sapiens* θεωρούμαστε βιολογικά προορισμένοι να θέλουμε να αναπαράχθουμε, άρα είναι στη φύση μας να κάνουμε παιδάκια. Υπάρχει ένα βιολογικό ρολόι που χτυπάει, και οι γυναίκες το νιώθουν βαθιά μέσα τους· τις καλεί η φύση τους να γίνουν μανάδες.

Όχι, όχι, όχι! Κανείς από τους παραπάνω ισχυρισμούς δεν ισχύει. Αυτές οι βαθιά ριζωμένες πεποιθήσεις δεν είναι παρά παραδομένα θέ-

σφατα και παραμύθια για να αφηγηθούμε δίπλα στο τζάκι, όχι επιστημονικώς τεκμηριωμένα δεδομένα. Σε αυτό το κεφάλαιο, λοιπόν, θα εξετάσουμε με επιστημονικά επιχειρήματα γιατί η τεκνοποίηση δεν είναι ένστικτο, ένα βιολογικό πεπρωμένο, αλλά δυνατότητα, η οποία επιβάλλεται από την κοινωνία. Θα αναλύσω τρεις μύθους σχετικά με τη μητρότητα, οι οποίοι ακόμη επικρατούν και αναπαράγονται, παρότι δεν έχουν επιστημονική βάση: α) η μητρότητα πηγάζει από το ένστικτο αναπαραγωγής, β) οι γυναίκες είναι βιολογικά πλασμένες να έχουν μητρικό φίλτρο και γ) το ίδιο το σώμα της γυναίκας την οδηγεί να θέλει να κάνει μωρά.

Έχει ο άνθρωπος ένστικτα;

Αποτελεί κοινό τόπο ότι οι άνθρωποι ως είδος έχουμε ένστικτα: της επιβίωσης, της αναπαραγωγής και ούτω καθεξής. Η μητρότητα ειδικά, μαθαίνουμε, είναι βιολογικά καλωδιωμένη στις γυναίκες: το ίδιο τους το σώμα τις προστάζει να γίνουν μητέρες. Όμως τίποτα από αυτά δεν ισχύει, καθώς όλες αυτές οι απόψεις έχουν πλέον καταρριφθεί και έχουν το ίδιο επιστημονικό κύρος όσο και διάφορες «επιστημονικές» θεωρίες περασμένων αιώνων, όπως ότι η γη είναι επίπεδη, ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά καθορίζεται από τους τέσσερις χυμούς του οργανισμού, ότι το σχήμα του κρανίου μας αποκαλύπτει την προσωπικότητά μας, ότι ο αυτισμός προκαλείται από ψυχρές μητέρες ή ότι υπάρχει νόσος που ονομάζεται υστερία και προκαλείται από τη μήτρα που περιπλανιέται στο γυναικείο σώμα (ας σημειωθεί ότι η τελευταία «επιστημονική» θεωρία ίσχυε μέχρι το 1953!).

Ωστόσο, ο άνθρωπος όχι μόνο δεν έχει το ένστικτο της αναπαραγωγής – δεν έχει καθόλου ένστικτα. Ας ξεκινήσουμε, λοιπόν, ορίζοντας τι είναι ένστικτο. Σύμφωνα με τον καθηγητή Ζωολογίας Φ. Μπ. Μάνταλ, για να θεωρηθεί μια συμπεριφορά ενστικτώδης πρέπει να ισχύουν ορισμένα κριτήρια:

- α) Να είναι αυτόματη.
- β) Να είναι ακαταμάχητη, δηλαδή ο οργανισμός να μην μπορεί να αντισταθεί σε αυτή.
- γ) Να εμφανίζεται σε κάποιο αναπτυξιακό στάδιο.
- δ) Να ενεργοποιείται από κάποιο συμβάν στο περιβάλλον.
- ε) Να εμφανίζεται σε όλα τα άτομα του είδους.
- στ) Να μην μπορεί να τροποποιηθεί και